

Dr. sc. Salih SELIMBAŠIĆ

Univerzitet modernih znanosti, Mostar

DJEVOJAČKA PEĆINA – PRIRODNA I ETNOLOŠKA OBILJEŽJA

Apstrakt: *U ovom radu autor želi da prikaže selo Brateljeviće i kultno mjesto Djevojačku pećinu, smještenu na sjevernim padinama planinskog područja Karaula, Garež i Smolin, čijom dolinom protiče mala rječica Bukovica. Pećina je smještena zapadno jedan kilometar od naseljenog dijela sela Brateljevići oko 30-40 metara iznad desne obale rječice Bukovica, koja je pritoka rijeke Drinjace. Širu elaboraciju o Djevojačkoj pećini i Brateljevićima autor će donijeti u daljem tekstu ovog rada.*

Ključne riječi: *Brateljevići, Djevojačka pećina, rječica Bukovica, Dova, Djevojački mezar-grob, kultno mjesto, vjersko - turistički potencijal.*

Abstract: *In this paper, the author wants to show the village of Brateljevici and the famous place Maiden's cave, located on the northern slopes of the mountain area Karaula, Garež and Smolin, through whose valley a small river Bukovica flows. The cave is located one kilometer west from the inhabited part of the village Brateljevici about 30-40 meters above the right bank of the river Bukovica, which is a tributary of the Drinjaca river. A broader elaboration on the Maiden's Cave and the Brateljevici will be explained by the author in the further text of this paper.*

Keywords: *Brateljevici, Maiden's cave, Bukovica river, Dova, Maiden's graveyard, famous place, religious-tourist potential.*

UVOD

Mnogi istraživači kuturno-historijskog, vjerskog, društveno-socijalnog i prirodno-geološkog zvanja su pisali i istraživali Djevojačku pećinu kao prirodno, kultno ili geološko mjesto, međutim vrlo malo ili čak nikako nisu mogli doći do primarnih prahistorijskih ili historijskih izvora i činjenica, osim ono malo

srednjovjekovnih natpisa i slika na zidovima pred ulazom u pećinu sa lijeve i desne strane spuštajući se u samu pećinu. Nažalost, vidljivo je da je mnogo tih natpisa uništeno ili oštećeno sigurno bez namjere, tako da je teško ocijeniti njihovu pravu historijsku vrijednost. Ipak, autor će kroz razna usmena predanja starosjedilaca ovih prostora nastojati da odgovori na neka pitanja, ali očito da je pored kulturno-historijske nauke potrebno više nauka kojim bi se svi odgovori zaokružili u jednu cjelinu.

DJEVOJAČKA PEĆINA – FIZIČKI OPIS

Prosječne dimenzije pećine su: unutrašnja dužina je od 250 do 500 m, jer se lijevi njen krak proteže podzemnim hodnicima do visoravni Palevac, gdje izlazi jedan od njenih poznatih otvora. Visoravan Palevac je u ranijem periodu bila privremeno naseljena porodicama koje su posjedovale poljoprivredna imanja i zemljište, i to posebno u toku proljetnih i ljetnih radova na poljoprivredi i stočarstvu. Jednu potvrdu navedenih činjenica dobili smo iz ranijih usmenih predanja *„od rahmetli Mehmeda Selimbašića, rođenog 1933.godine u selu Brateljevići, sin od rahmetli Avdije Selimbašića koji je bio rođen 1881. godine i njegove supruge rahmetli Mejre Selimbašić, rođene 1902. godine, kada je imenovani pošao da obrađuje privatnu zemlju i posjed na visoravni Palevac, te kada mu je keruša zvana Butra pojela hranu-ručak, on je istu iz revolta bacio u taj duboki potok-jarak. Kada je došao kući, gladan i ljut, ispričao je događaj supruzi Mejri, a ona ti njemu odgovorila: „pa došla je Butra kući prije par sati, ja mislila da si je istukao pa ona pobjegla“.* Međutim, on je ispričao supruzi šta se desilo, tako ovi navodi i usmena predanja svjedoka tog vremena nam govore da Djevojačka pećina pored svog ulaza ima i taj uski izlaz.

Širine pećine na ulazu je oko 20 metara i kad se ide prema unutrašnjosti ona se povećava od 30 do 50 metara. Visina je do 20 metara zavisno od postojanja mnogih stalagnita i stalaktita, koji imaju svoju veliku umjetničku vrijednost. U središnjem dijelu pećine na lijevoj strani nalazi se mezar – grob u kome je navodno sahranjena djevojka po kojoj je pećina i dobila naziv. Dio pećine uređen je za turističku posjetu. Na ulazu u pećinu kako sa lijeve tako i sa desne strane nalazi se više urezanih crteža, raznih poptisa više pisama (latinice, arapskog pisma i dr.).

DJEVOJAČKA PEĆINA – KULTURNO - ETNOLOŠKA I HISTORIJSKA VRIJEDNOST

Bogastvo prirode i vjersko-kulturni spomenik *Djevojačka pećina* nalazi se u A-zoni zaštićenog pejzaža Konjuh. Kako sa vjerskog, tako i sa naučnog aspekta Djevojačka pećina je bila zaboravljena u široj javnosti i nije joj se pridavao nikakav značaj. Pećina se kao „*Brateljevička pećina*“ u literaturi spominje krajem 19. stoljeća kao „*mjesto ljetnjeg klanjanja kladanjskih muslimana*“. U pećini se, posljednji utorak pred Aliđun (02. augusta), učila dova (posebna molitva za kišu). Aleksandar Lilek spominje i „*u krš utesane merdevine koje služe kao mimbera*“ odakle je imam govorio „*hutbu*“. Pažnju naučne javnosti na pećinu kasnije je skrenuo Viktor Ržehak, ali bez značajnijeg odjeka među istraživačima, međutim tek 1979.godine to polazi za rukom Muhamedu Hadžijahiću, koji sa svojom interpretacijom crteža na ulazu u pećinu dao značajan odjek među istraživačima“.¹

Slika broj. 1. Ulaz u Djevojačku pećinu

Hadžijahić sa svojom ekipom donio je dosta sadržajan kulturno-etnološki opis zidova pećine i crteža koji se nalaze na njima. „*Pećina ima prostran ulaz i na obje njegove strane nalaze se urezani crteži. Desna strana je prekrivena mahovinom pa se tek na nekim mjestima crteži primjećuju. Nekoliko njih pri samom dnu možda pripadaju najstarijoj fazi crteža u Djevojačkoj pećini. Lijeva*

¹ Dr. Mulaomerović Jasminko, „Djevojačka pećina-Evropska kulturna vrijednost, Centar za krš i speleologiju Sarajevo, 2015. Sarajevo, 5,

strana je slobodna i na njoj se nalazi više skupina crteža ukupne dužine oko 10 m, a sadržaj čine prikazi konjanika, jelena, muškaraca, žene te različitih simbola. Dosta crteža i potpisa iz kasnijeg vremena je urezano preko onih nastalih ranije, a dosta je i oštećeno od kasnijih posjetilaca, budući da pećina sve do najnovijeg vremena služi kao obredno mjesto bosanskih muslimana. Hadžijahić je iz pećine u Brateljevićima prikazao tri skupine crteža: konjanike, uokvirena istačkana polja sa mačem i štitom te "konjanika na izduženom konju." Vremenski ih je odredio kao srednjovjekovne – od 14. do 16. stoljeća. Potaknut crtežom mača kojeg je objavio Hadžijahić arheolog Đuro Basler je, prihvatio srednji vijek kao vrijeme nastanka "mača", ali je polja sa tačkama stavio u razdoblje 7.–8. stoljeće. U drugom radu, u kome se osvrnuo na ovu pećinu, M. Hadžijahić prikaz mača vezuje uz priču o svetom Gralu. Kasnija detaljnija istraživanja crteža, koja su obavili Đuro Basler i Jasminko Mulaomerović, pokazala su da je Hadžijahićevo "mač", ustvari, lik čovjeka kakvih ima još nekoliko. Polja sa rupicama, kao i prikazi jelena, vremenski su određeni u bronzano doba, a pitanje vremena urezivanja izdvojenih jahača ostalo je otvoreno. Za srednji vijek govori ukupni prikaz sa likovima vrlo sličnim onima sa stećaka, a za ranije vrijeme urezivanja način na koji su prikazani konjanici. Posljednja istraživanja pokazuju da se u Djevojačkoj pećini može izdvojiti nekoliko razdoblja kada je ova pećina služila kao obredno mjesto. Pećinu su, možda, koristili već paleolitski lovci jer neki prikazi po potezima neobično slične na ureze u Pećini pod lipom kod Sokoca koji pripadaju najmlađem razdoblju mlade paleolitske umjetnosti, ali za definitivni sud su potrebna dodatna istraživanja. Ranom bronzanom dobu pripadaju polja sa tačkama i vjerovatno neki jednostavni prikazi jelena. Složeniji poticaj stoji iza crtača jahača na jelenu, ali kojem vremenu to pripada, teško je reći. Simbolika jelena je, kako je već rečeno, prisutna u protohistorijskim periodima. Slični jeleni nalaze se na knemidama (dijelu opreme koji štiti potkoljenu) nađenim u jednom tumulu na Glasincu koji pripada halštatskom periodu. Izdvojeni prikazi konjanika vjerovatno pripadaju razdoblju srednjeg vijeka. Ono što je zanimljivo kod prikaza konjanika jeste da i jedan i drugi izlaze iz pećine“.²

² Mulaomerović J., 7-9,

Slika 2. Zid pećine sa uklesanim natpisima³

Na zidovima pećine nalazi se mnogo raznih likova muškaraca i žena u različitim pozicijama njihovih tijela ili sa različitim odjevnim predmetima, različitim odbrambenim predmetima u rukama (mač, nož, luk stijela i itd.), zatim veliki broj natpisa, isklesanih slika, koliko poznate vremenske distance, toliko i nepoznate. „Posebno zagonetno djeluju dva lika za koje, bar za sada, nema valjanog objašnjenja. Jedan lik je žena koja je prikazana sa dugom kosom ili prije sa ogrtačem preko glave koji pada do zemlje. Od pojedinosti najizraženije je, pored ogrtača, lice na kome su prikazane oči i nos. Lice je trokutasto jer se čini kao da žena pridržava ogrtač ispod brade. S njene desne strane nalazi se krug sa rupicama koje prate crtu kružnice. Ovaj krug možda i nije u vezi sa ženom jer se i na ovom mjestu, kao uostalom na cijelom prostoru koji pokrivaju, crteži preklapaju.

Drugi lik je čovjek uvjetno nazvan “čovjek sa krilima” kome je, također, teško odrediti značenje i vrijeme nastanka. Po izgledu lica i crtama čini se kao da je iz istog vremena kad i žena s ogrtačem. U odnosu na prikaze ostalih ljudi on je znatno složeniji. Najbližu usporedbu moguće je naći u urezanom crtežu “anđela” iz mjesta Tunkelbad kod sela Assiago u Italiji koji je okvirno vremenski određen u historijsko vrijeme. Pored crteža, a na nekim mjestima i preko njih, nalazi se veći broj zapisa arapskim slovima, vjerovatno potpisa. Na kraju, i naši savremenici

³ Isto, 8,

ostavili su veliki broj svojih imena, prezimena, nadimaka i zasebnih slova, nerijetko uništavajući vrijedne crteže“⁴

Slika 3. Zid pećine sa uklesanim slovima⁵

DJEVOJAČKA PEĆINA KAO SVETO MJESTO

Slika 4. Klanjanje i učenje dove kod Djevojačke pećine⁶

⁴ Mulaomerović Jasminko, Ivo Lučuč, Jasmina Osmanković, Krš i pećine Bosne i Hercegovine – Prošlost za budućnost, CKS Sarajevo, Sarajevo 2012., 34,

⁵ Mulaomerović J., 16,

⁶ Wikipedije, slobodne enciklopedije, Djevojačka pećina, korišteno 22.02.2001.godine,

Posmatrajući arheološko-etnološke i kulturne vrijednosti klesanih crteža, pisanih natpisa na raznim jezičkim pismima Djevojačka pećina je služila kao „sveto mjesto zasigurno od ranog bronzanog doba pa sve do srednjeg vijeka“. Kasnije se vjerovatno dolaskom Osmanskog carstva poštovanje ovog mjesta „nastavlja u ulozi dovišta koje pripada jurjevskom krugu i traje do našeg vremena. To ovoj pećini daje izuzetan značaj kao jedinstvenom kulturnom spomeniku“⁷

Djevojačka pećina je kao „mjesto ljetnjeg klanjanja kladanjskih muslimana“ gdje se posljednji utorak pred Aliđun (vjerski islamski praznik) učila dova, jer to nam pokazuje i njen centralni unutrašnji dio, gdje se jasno na lijevoj strani nalazi uzvišenje koje je služilo kao mimbera (mjesto odakle drži Vaz-govor predvodnik molitve). „U cijeloj sakralnoj povijesti Bosne sveti Jurje je jedna od ključnih svetih osoba. Svetome Jurju islam dodjeljuje mjesto dobrog, kako svjedoči jedna dova Uveisa el-Karenija, Jemenca. Poštovanje svetog Jurja prisutno je među muslimanima širom svijeta, a crkva povezana s njim u mjestu At-Taiba jedno je od svetih mjesta za muslimane. Danas je to uz Ajvatovicu kod Prusca najveće mjesto zijareta bosanskohercegovačkih muslimana“⁸

U ranijem periodu klanjanje i učenje Dove vršilo u unutrašnjosti pećine, ženama nije bilo dozvoljeno da ulaze i klanjaju zajedno sa muškarcima, međutim u kasnijem periodu krajem XIX i početkom XX stoljeća kada se molitva prenijela na livadu ispod pećine, u klanjanju i molitvi mogle su da učestvuju i žene. Po usmenim predanjima starijih generacija „klanjanje Dove kod Djevojačke pećine je bilo jedno od najznačajnijih svetih mjesta tadašnje Bosne i Hercegovine i zapadnog Balkana. Dolazili su vjernici iz dalekih mjesta putujući sa konjima i po tri dana, a ostajalo bi se i klanjalo po „heftu-sedmicu dana. Znalo se zaklati po stotine jagnjadi i volova“. Objekat kulta postao je „Djevojački grob koji posjećuju uglavnom žene i na koji ostavljaju zavjetne darove“. Za kult Djevojačkog groba koji se nalazi u pećini, sa koljena na koljeno kroz usmena predanja starosjedilaca sela Brateljevići prenošena je sljedeća legenda: „Misteriozna smrt mlade djevojke desila se od straha. Na prelu-sijelu u noćnom vremenu prilikom komljenja kukuruza više od prisutnih mladih osoba netko je rekao „Pošto bi sada neko smio otići u pećinu i donijeti nam vode iz bunara“. Svi su šutjeli, ali jedna mlada, odvažna i hrabra djevojaka je rekla: „ Ja smijem i ponijeti ću vreteno da zabodem pokraj bunara da vidite sutra da sam bila kod bunara i zahvatila ibrik-posudu vode“. Pećina se nalazi na udaljenosti oko jedan kilometar od naseljenog mjesta Brateljevići. Kada je djevojka stigla do izvora i zahvatila imajuću posudu za vodu, uzela je vreteno, koje je ponijela kao dokaz dolaska i zabolala ga u zemlju,

⁷ Mulaomerović J., 13,

⁸ Isto,

ali nije vidjela da je vreteno prošlo kroz dio njene duge haljine, koju je nosila na sebi. Kada je sve to završila, uspravila se i napravila prvi korak, to vreteno zabodeno u zemlju je zateglo-povuklo njenu haljinu i ona je u tom momentu pala i na mjestu ostala a su uz pomoć zapaljenih baklji od borovog drveta-luča krenuli da je traže. Kada su stigli u pećinu vidjeli su da hrabra djevojka nepomično mrtva leži pokraj bunara. Nikakvih drugih tragova na mjestu gdje je ležala djevojka nije bilo, sem što su vidjeli da je vreteno zabodeno u zemlju prošlo i kroz njenu haljinu i zaključili su da je umrla od straha. Po ranijim običajima je bilo da prilikom smrti na nekom mjestu (terenu) vojskovođa, junaka, odvažnih i hrabrih isti se ukopaju u klanja im se đenaza na mjestu pogibije. Tako su i ovu hrabru djevojku ukopali u pećini, koja evo i dan danas nosi njeno ime „Djevojačka pećina“.⁹

Pored tog Djevojačkog groba nalazi izvor voda okruglog oblika, prečnika oko jedan metar. Taj izvor iz pećine cijelim svojim tokom protiče (ponire) ispod pećine i izvire pored livade gdje se vrši klanjanje i molitva. Nikad nije presušio, uvijek ima isti dotok vode, u ljetnim mjesecima je jako hladna voda, dok je u zimskim mjesecima dosta topla. U sadašnjem vremenu izvor je uređen i kaptiran i koristi za sve prolaznike ili dobronamjernike, koji dolaze i vrše vjerski i turistički obilazak ovog svetog mjesta. Po sadašnjem kalendaru vrijeme klanjanja Dove i molitve je pomjereno iz vremena jurjevskih dova u vrijeme kišnih dova i to krajem avgusta. Posjete vjernika i turista pećini i djevojačkom mezaru u pećini aktivne su tokom cijele godine i to iz raznih dijelova Bosne i Hercegovine i okoline. Na mezaru se ostavlja novac, peškiri, razna platna i pokloni, pa čak i zapaljene svijeće, što govori da dolaze vjernici raznih konfesija-religija. Tradicija vjerskog klanjanja i molitve bosanskih muslimana na dovištu kod Djevojačke pećine bilo je obustavljeno 1952/53.godine, naredbom tadašnje komunističke vlasti.

Društveno-političke promjene koje su zahvatile bivšu Jugoslaviju nisu mimoišle ni Bosnu i Hercegovinu po svim segmentima društvenog života. Angažovanjem društveno-političkog i vjerskog dijela građana sa ovih područja i općine Kladanj, 1990./91.godine, došlo i do obnove tradicije klanjanja i molitve bosanskohercegovačkih muslimana kod Djevojačke pećine.

U vrijeme klanjanja i molitve Dove krajem avgusta (zadnja nedelja avgustu) na dovištu, u pećini, u dolini riječice Bukovica i na centralnom dijelu (kod džamije u selu Brateljevići) bude prisutno između 20.000-30.000 vjernika, turista i raznih posjetilaca. Sada Brateljevići kao mjesna zajednica sastoje se od sela Brateljevići i Zagrađa (Hotani) udaljeni oko pet kilometara zapadno od

⁹ Usmena predanja starosjedilaca sa koljena na koljeno, koji su živjeli na ovim područjima,

Kladnja idući asvaltnim putem prema starom i čuvenom izvoru planinskom i izletištu „*Muška voda*“. Naselja, Brateljevići i Zagrađe imaju oko 220-230 domaćinstava. Po zadnjem popisu stanovništva 2013. godine, na ovom području živi 407 stanovnika od čega su 99 % Bošnjaci, jedan Hrvat i tri ostala. Prva džamija, ujedno i prvi vjerski objekt u ovom džematu, izgrađen je 2000. godine. i danas je punoj funkciji vjernika sa ovog područja.

DJEVOJAČKA PEĆINA KAO VJERSKO - TURISTIČKI POTENCIJAL

Djevojačka pećina kao arheološko, paleontološko, etnološko, kulturno i vjersko mjesto, je potencijal interesantan mnogim specijalistima ovih oblasti. Njena lokacija i mjesto to dozvoljava u svim vremenskim godišnjim dobima. Sam prilaz u pećinu je koliko toliko doveden u red i podnošljiv, što je i otvorilo svakodnevni dolazak raznih grupa i pojedinaca iz mnogih krajeva Bosne i Hercegovine. Prostor ispred pećine sa kompletnom infrastrukturom (put, struja, voda) dozvoljavaju i otvaraju perspektivu za razvoj turizma u mnogim pravcima (ekonomskog, kulturnog, vjerskog i dr.) Shodno privredno-ekonomskoj situaciji na području općine, kantona i države Bosne i Hercegovine na ovom projektu bi se moglo napraviti nekoliko koncepata i strategija razvoja i iskorištenja prirodnih bogastava koje posjeduje Djevojačka pećina. Vidljivo je i jasno rečeno da turistički potencijal postoji i evidentan je, ali uz pravilno shvatanje i razumijevanje lokalnog i kantonalnog nivoa turističke branše mogli bi se napraviti dobri razvojni i održivi elementi od kojeg bi zajednica imala korist. Unutrašnji dio Djevojačke pećine sa svojim pisanim porukama i klesanim slikama, sa mezarom-grobom i specifičnim oblikom izvora, daje jedno posebno razmišljanje koje ide u pravcu alternativne medicine na prirodno-vjerskoj osnovi. Ovo se posebno odnosi na ženu-žensku osobu kojoj je potrebna određena pomoć, a koja se odnosi na stupanje u brak, zasnivanje porodice i rađanje djece. Ovo su navodi i usmene priče nekoliko posjetilaca-žena iz Sarajeva, Visokog, Sombora, Tuzle itd. Svako sveto mjesto, pa i Djevojačka pećina ima svoju posebnost i to sa dugom tradicijom prethistorijskih perioda.

Ovo su objekti koji su urađeni i koji traže svoju nadogradnju, kako unutar njih, tako i ispred njih u smislu pratećih uslužnih djelatnosti, gdje bi se mogao zaposliti i određeni broj lokalnih građana-vjernika. Do sada je Djevojačka pećina vrlo malo publikovana skoro po svim segmentima. Arheološki, etnološki, historijski nalazi su vrlo malo ili nimalo spominjani (čast speolozima *CKS Sarajevo*), dok vjerski i kulturni dio je povremeno aktivan od godine do godine i to po istim šablonima. Pećine su zaboravljene i po pitanju života i boravka u

njima tokom posljednjih ratnih dešavanja i agresije na Bosnu i Hercegovinu. Svjedoci svega ovog su pisani tragovi lica koja su boravila u pećini. Takođe, neprocjenjive su vrijednosti velikog broja pećinskih nakita, koji nije eksploatisan u bilo kojem pravcu kao stvarni nalaz. Na kraju sve ovo ima svoje mjesto i potencijal u jednom turističkom izazovu koji se zove Djevojačka pećina i to sa svim osnovama ekonomske računice.

ZAKLJUČAK

Nakon zabrane vjerskog djelovanja Djevojačke pećine i klanjanja Dove, prošlo je skoro 40 godina da bi ponovo oživjela. To njeno oživljavanje pokrenuli su niko drugi nego speolozi Bosne i Hercegovine. Vrlo malo pećina u Bosni i Hercegovini je uređeno i turistički aktivno. Ponuda je vrlo mala ili čak nikakva. Tako da su povremeni posjetioci domaći državljani s namjerom i potrebom, a stranci iz radoznalosti. Mlađi naraštaji vrlo malo znaju o pećinama iz svoje bliže okoline, a da ne govorimo koliko ne znaju o onim udaljenijim. Posjete i obilazak mora neko inicirati, predlagati, planirati, međutim, na žalost toga nema.

Djevojačka pećina sa svojim vrijednostima ima šta pokazati svim generacijama i uzrastima, od naučnih institucija ili pojedinca do učenika osnovne škole bar u povoljnim vremenskim uslovima. Sve je prepušteno na par dana klanjanja i molitve u vrijeme njenog kalendara. Zaštita zidova pećine je nikakva, tako da nema određenih posjetilaca. Također, kontrole ulazaka u pećinu nema, te stoga mnoge negativne pojave su moguće. Uz vrlo malo ulaganja i marketinšku aktivnost lokalne zajednice i viših nivoa na lokalitet Djevojačke pećine, moglo bi se bar sezonski zaposliti par turističkih vodiča i čuvara. Također, sezonska ponuda po pitanju kućne radinosti, smještaja, izrade suvenira sa slikom Djevojačke pećine ili likom neznane djevojke, ugostiteljstva i drugih aktivnosti koje nadopunjuju jednu turističku ponudu.

Summary

After the ban on the religious activities of the Maiden's Cave and the adoration of the Dova, almost 40 years passed before it was revived. Its revival was initiated by none other than the speleologists of Bosnia and Herzegovina. Very few caves in Bosnia and Herzegovina are landscaped and active in tourism. The offer is very small or even non-existent. So the occasional visitors are

domestic citizens who visit with intent and need, and foreigners out of curiosity. Younger generations know very little about the caves from their immediate surroundings, not to mention how little they know about the more distant ones. Visits and tours must be initiated, suggested and planned by someone, however, unfortunately this is not the case.

The Maiden's cave with its values has something to show to all generations and ages, from scientific institutions or individuals to elementary school students, at least in favorable weather conditions. Everything is left to a few days of adoration and prayer at the time of her calendar. The protection of the cave walls is non-existent, so the fact that there are no specific visitors is felt in many places, also there is also no control of the entrances to the cave, and therefore many negative phenomena are possible. With very little investment and marketing activity of the local community and higher levels on the site of the Maiden's cave, a couple of tourist guides and guards could be hired at least seasonally. Also, a seasonal offer in terms of homework, accommodation, making souvenirs with a picture of the Maiden's cave or the image of an unknown girl, catering and other activities that complement a tourist offer.

LITERATURA

1. Basler Đuro & Mulaomerović, J., 1984: Pećinski crteži u Brateljevićima kod Kladnja, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XV, 5–11, Tuzla,
2. Basler, Đuro, Pećinski crteži u istočnoj Bosni : Rock drawings in Eastern Bosnia. Naš krš, VI, 8, 65–76, Sarajevo 1980.
3. Hadžijahić Muhamed i H. H. S. Suljkić, Sarajevo 1979, „*Pećina u Brateljevićima kod Kladnja kao kultno mjesto*“, Glasnik VIS-a, XLII, 5, Sarajevo, str. 473-490.
4. Mulaomerović Jasminko, „*Djevojačka pećina-Evropska kulturna vrijednost*, Centar za krš i speleologiju Sarajevo, 2015. Sarajevo, 5,
5. Mulaomerović Jasminko, Ivo Lučuč, Jasmina Osmanković, „*Krš i pećine Bosne i Hercegovine – Prošlost za budućnost*“, CKS Sarajevo, Sarajevo 2012., 34,
6. Wikipedije, slobodne enciklopedije, Fotografije Djevojačke pećine, korišteno 22.02.2001.godine.
7. Usmena predanja starosjedilaca sa koljena na koljeno, koji su živjeli na ovim područjima Selimbašić (Avdije) Mehmed, rođen 1933.godine u Brateljevićima, a njegov otac Avdije rođen 1882.godine u Brateljevićima, ratgovori vođeni 1997.godine, prije par mjeseci od njegove smrti.